

นิบาต

นิบาต ใช้ลงในระหว่างนามศัพท์บ้าง กิริยาศัพท์บ้าง เพื่อบอก
 อาลปนนะ (ภนฺเต), กาล (ทฺยโย), ที่ (อนฺโต), ปริจเฉท (ยว), อุปไมย (วฺย),
 ปการ (ยตา), ปฏิเสธ (โน), ความไต่ยืนเล่าลือ (กฺริ), ความปรักป (สเจ),
 ความถาม (กฺ), ความรับ (อว), ความเตือน (หนฺท) เป็นต้น

นิบาตบอกอาลปนนะ

ยคฺเช	ขอเดชะ
ภนฺเต ภทฺนฺเต	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (ผู้น้อยพูดกับผู้ใหญ่)
ภณฺ	พนาย (คนผู้ดีเรียกคนใช้)
อมฺโห	แนะนำผู้เจริญ (ใช้เรียกชายด้วยวาจาสุภาพ)
อาวุโส	ดูก่อนผู้มีอายุ (พระพรราชาแก่ เรียกพระพรราชาอ่อน, พระเรียกคฤหัสถ์)
เร อเร; เท	เว้ย, ไว้ย; เฮ้ย. (ใช้เรียกคนเลวทราม)
เช	แม่ (ใช้เรียกสาวใช้)

นิบาตบอกกาล

ทิวา	(ในเวลากลาง)วัน	ปาโต	ในเวลาเช้า
ทฺยโย ทฺยโย	ในวันวาน, เมื่อวาน	สายํ	ในเวลาเย็น
ปรทฺยโย ปร	ในวันขึ้น, เมื่อวานขึ้น	อล	ครั้งนั้น, ลำดับนั้น
เสว สุเว	ในวันพรุ่ง	อภิกฺขณํ	เนื่องๆ
ปรเสว ปรสุเว	ในวันมะรืน	สมปติ	บัดเดี๋ยวนี้
'สุเว สุเว'	ในวัน(หนึ่ง)ๆ (=ทุกวัน)	อายุตี	ต่อไป
เทวลิกํ	ทุกวัน		

นิบาตบอกที่

อุทฺธํ อุปฺริ	เบื้องบน	โอรํ	ฝั่งใน
อโร	เบื้องต่ำ	ปารํ	ฝั่งนอก
เหตุฐา	ภายใต้	หุรํ	โลกอื่น
อนฺโต อพฺนตฺร อชฺมตฺตํ	ภายใน	สมมุขา	ต่อหน้า
ติโร พฺท พฺทฺธา พฺทฺธา-ร	ภายนอก	ปรสมมุขา	ลับหลัง
อนฺตรา-เร	ระหว่าง	โรห	ที่ลับ

อภัยยศัพท์

คือศัพท์ที่ไม่ได้แจกด้วยวิภัติทั้ง ๗ อย่างนามศัพท์ คงรูปอยู่อย่างเดียว
 แบ่งเป็น ๓ คือ ๑. อุปสัค ๒. นิบาต ๓. ปัจจัย

อุปสัค

อุปสัค ใช้นำหน้านามนาม คุณนาม และกิริยา ให้พิเศษขึ้น
 เมื่อนำหน้านาม อุปสัคนั้นมีอาการคล้ายคุณนาม
 เมื่อนำหน้ากิริยา อุปสัคนั้นมีอาการคล้ายกิริยาวิเสสนะ

อติ ยิ่ง; เกิน, ล่วง	อุป	เข้าไป, ไกล; มั่น
อธิ ยิ่ง, ใหญ่; ทับ	นิ	เข้า, ลง
อภิ ยิ่ง, ใหญ่; เฉพาะ; ข้างหน้า	นิ	ไม่มี, ออก
อนู น้อย; ภายหลัง, ตาม	ป	ทั่ว; ข้างหน้า, ก่อน; ออก
อป ปราศ, หลีก	ปฏฺิ	เฉพาะ; ตอบ, ทวน, กลับ
อปิ ปิ ไกล, บน	ปริ	รอบ
อุ ขึ้น, นอก	วิ	วิเศษ, แจ้ง, ต่าง
อว โอ ลง	สํ	พร้อม, กับ, ดี
ปรา กลับความ	สุ	ดี, งาม; ง่าย
อา ทัว, ยิ่ง; กลับความ	ทุ	ชั่ว, ยาก

นิบาตบอกปริจเฉท

กิว	เพียงไร	สมนฺตา	โดยรอบ
ยว	เพียงใด	ตว	เพียงนั้น
ยวเทว	เพียงใดนั้นเทียว	ตวเทว	เพียงนั้นนั้นเทียว
ยวตา	มีประมาณเพียงใด	ตวตา	มีประมาณเพียงนั้น
กิตฺตวตา	มีประมาณเท่าไร	เอตฺตวตา	มีประมาณเท่านั้น

นิบาตบอกอุปมาอุปไมย

ยถา เสขยถาปิ (แม้)ฉันใด	วฺย	ราวกะ
ตถา เอวํ ฉันนั้น	อิว; ยถา (ในคาถา)	เพียงดั่ง

นิบาตบอกประการ

ยถา	โดยประการใด	ตถา เอวํ	โดยประการนั้น
กถํ	โดยประการไร		

นิบาตบอกปฏิเสธ

น โน	ไม่	อล	พอ(ละ), อย่าเลย
มา	อย่า	ว	เทียว
วินา อนุตฺร	เว้น	เอาจ	นั้นเทียว

นิบาตบอกความไต่ยืนเล่าลือ

กฺริ ชลฺลํ สุทํ ไต่ยืนว่า

นิบาตบอกปรักป

เจ	หากว่า	อปเปว นาม	ชื่อแม่ไหน
สเจ อล	ถ้าว่า	ยมนูน	กระไรหนอ
ยทิ	ผิวว่า		

นิบาตบอกความถาม

กฺิ	หรือ, ทำไม, อย่างไร	กจฺจิ	แลหรือ, บ้างหรือ
นุ	หนอ	อปิ	บ้างหรือ
นฺนุ	มิใช่หรือ	กถํ	อย่างไร
อุทาหุ อุทา	หรือว่า	เสยยถิ	อย่างไรนี้

นิบาตบอกความรับ

อว อามนฺตา เออ (ครับ, ค่ะ, จ๊ะ, ใช่ ...)

นิบาตบอกความเตือน

อิงฺฆ เชยฺญเถตฺต หนฺท ตคฺฆ เออาเถตฺต

นิบาตสำหรับผูกศัพท์และประโยค

ปน ตุ	ก็, ส่วนว่า, แต่ว่า	ปิ อปิ	แม่, บ้าง
หิ	ก็, จริงอยู่, เพราะว่า	อปิจ	เออ ก็, อีกอย่างหนึ่ง
จ	ก็, จริงอยู่, อนึ่ง; ด้วย	อลวา อโล	อีกอย่างหนึ่ง, อนึ่ง
วา	หรือ; บ้าง, ก็ดี, ก็ตาม		

นิบาตสักว่าเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม

นุ วต	หนอ	เว ทเว	เว้ย, แล	สุ	ลี
โข	แล	โว	ไว้ย, แล		

นิบาตมีเนื้อความต่างๆ

ปุณ	อีก	สห สหฺธิ	กับ, พร้อม
ปุณปุณฺ	บ่อยๆ	สยํ สามํ	เอง
ภฺยโย	ยิ่ง	นฺน	แน่
ภฺยโยโส	โดยยิ่ง	อทธา อวสฺสํ	แน่แท้
สกกจจํ	โดยเคารพ	อณฺณทตฺต	โดยแท้
สมฺมา	โดยชอบ	เตนฺหิ	ถ้าอย่างนั้น
มิจฺฉา	ผิด	มณฺเณ	เห็นจะ...
มุสา	เท็จ	ปจฺฉา	ภายหลัง
อลิកံ	เท็จ, ไม่จริง, เหลาะแหละ	ปฏฺฐาย ปฏฺฐิตี	ตั้งแต่, จำเดิม
มุธา	เปล่า	ปฺล	มาก, ต่างหาก
อุจฺจํ	สูง	โถกํ อีสกํ	นิดหน่อย, เล็กน้อย
นิจํ	ต่ำ	กฺวจิ	บ้าง
สกี	คราวเดียว	อารา	ไกล
สตกขตฺตํ	ร้อยคราว	อาวี สจฺฉิ	แจ้ง
สณฺิกํ	ค่อยๆ, เบาๆ, ช้า	ปาตุ	ปรากฏ
ชิปิปี สหฺสา	พลัน, โดยพลัน	นานา	ต่างๆ
สิขฺมํ สิขฺมํ	เร็ว, พลัน	วิสุํ	แยก, เฉพาะ, ต่างหาก
ลหุ ลหุํ ลหุโส	เร็ว, พลัน, เบา	กิลฺยจาปี	แม้ก็จริง, แม้โดยแท้
อจิริ	ไม่นาน, เร็ว	ตาว	ก่อน
จิริ จิริสฺสํ	นาน	ปฺรฺมํ	ก่อน, ที่แรก, ครั้งแรก
		เอวํ อิติ อิตถํ	อย่างนี้,
			ด้วยประการฉะนี้
สาธุ	ดีละ, ดั่งข้าพเจ้าขอโอกาส (ชมเชย, ขอโอกาส)		
สาธุ สฺมฺมํ	ดีแล้ว (อนุโมทนา, พลอยยินดี)		
ทฺฏฺฐ	ไม่ดี, น่ารังเกียจ		
อโ	โอ (นำอัศจรรย์; สรรเสริญ/ดีเยี่ยม; บรรารณา)		
นาม	ชื่อ, ชื่อว่า, ธรรมดา, ธรรมชาติ		
อิตฺติ	เพราะเหตุนี้, ว่า...ดั่งนี้, ด้วยประการฉะนี้, ชื่อว่า		

ปัจจัย

ลงท้ายนามศัพท์ เป็นเครื่องหมายวิภัติ
ลงท้ายธาตุ เป็นเครื่องหมายกิริยาและวิภัติ

ลงท้ายนามศัพท์

๑) โต ปัจจัย ใช้ลงท้ายนามนามและศัพท์นาม

เป็นเครื่องหมาย ตติยวิภัติ แปลว่า ช้าง โดย

เป็นเครื่องหมาย ปัญจมีวิภัติ แปลว่า จาก แต่ ...

ยโต	แต่...ใด	เอกโต**	ข้างเดียว
ตโต	แต่...นั้น	อุกโต	ข้างทั้งสอง
*เอตโต อโต	แต่...นั้น, ข้างนั้น	ปรโต	ข้างอื่น, ข้างหน้า
*อิโต	แต่...นี้, ข้างนี้	อปรโต	ข้างอื่นอีก
อมฺโต	แต่...โน้น	ปฺรโต	ข้างหน้า
อณฺณโต	แต่...อื่น	ปจฺฉโต	ข้างหลัง
อณฺณตฺรโต	แต่...อันใดอันหนึ่ง	ทกฺขินโต	ข้างขวา ข้าง(ทิศ)ใต้
สพฺพโต	แต่...ทั้งปวง	วามโต	ข้างซ้าย
กฺโต	แต่...ไหน	อุตฺตรโต	ข้างซ้าย ข้าง(ทิศ)เหนือ
กฺตรโต	แต่...อะไร	อธฺรโต	ข้างล่าง
อิตรโต	แต่...นอกนี้		

* เอโต ไม่พบที่ใช้ ใน ไตร. เอตโต วา อิตโต วา ข้างโน้น (นั้น) หรือ ข้างนี้, อิตโต จิตโต จ ข้างโน้นและข้างนี้ (ข้างนี้และข้างนี้)

** เอกโต แปลว่า "โดยความเป็นอันเดียวกัน" (โดยความเป็นหนึ่ง) = เอก(ภาว)โต

- โต ปัจจัย ลงท้ายนามนาม เช่น ตติยา: วิถถารโต โดยพิสธาร, อสุกฺโต (ปฺสฺสโต เห็นอยู่) โดย(ความเป็นของ)ไม่งาม (=อสุก(ภาว)โต), ปญฺจมี: อาทิตโต (ปฏฺฐาย จำเดิม) แต่ต้น, นครโต จากเมือง, ปุริมฺปุวโต (มหนตฺโร ใหญ่กว่า) กว่าขมนอันมีมาก่อน, สิกฺขนโต เพราะการศึกษา

เปรียบเทียบ

อณฺณตฺร (นิบาต)	เว้น, แยก	ยโต	= ยสฺมา
อณฺณตฺร (ศัพท์นาม)	ใน...อื่น (=อณฺณสฺมี)	ยตฺร	= ยสฺมี
อณฺณตฺร (ศัพท์นาม)	คนใดคนหนึ่ง	ยथा	= ยสฺมี ภาเส

๒) ตฺร ตฺถ ห ธ ธิ ทิ หํ ทิณฺจณํ วั ปัจจัย ใช้ลงท้ายศัพท์นาม

เป็นเครื่องหมาย สัตตมีวิภัติ แปลว่า ใน

ตฺร	ตฺถ	ทิ หํ	ห ธ ธิ ทิณฺจณํ วั	
ยตฺร	ยตฺถ	ยฺหิ ยหํ		ใน...ใด
ตตฺร	ตตฺถ	ตฺหิ ตหํ		ใน...นั้น
อตฺร	อตฺถ	เอตฺถ	อิธ อิห	ใน...นี้
อณฺณตฺร	อณฺณตฺถ			ใน...อื่น
กตฺร	กตฺถ	กฺหิ กหํ	กฺทิณฺจณํ กฺว	ใน...ไหน
	กตฺถจฺจิ		กฺวจฺจิ	ในที่ไหนๆ, ในที่บางแห่ง
สพฺพตฺร	สพฺพตฺถ		สพฺพฺหิ	ใน...ทั้งปวง
เอกตฺร	เอกตฺถ			ใน...เดียว
อุภยตฺร	อุภยตฺถ			ใน...ทั้งสอง
อมฺตฺร				ใน...โน้น

๓) ทา ทานิ รหิ ธฺนา ทาจนํ ชฺช ชฺชฺ ปัจจัย ใช้ลงท้ายศัพท์นาม

เป็นเครื่องหมาย สัตตมีวิภัติ แปลว่า ใน ลงในกาลอย่างเดียว

ยथा	ในกาลใด, เมื่อใด	อรฺธฺนา	ในกาลนี้, เมื่อก็
ตथा	ในกาลนั้น, เมื่อนั้น	กฺทาจฺณํ	ในกาลไหนๆ
เอกथा	ในกาลหนึ่ง, บางที	อชฺช	ในวันนี้
สพฺพथा	สทา ในกาลทั้งปวง, ในกาลทุกเมื่อ	สชฺช	ในวันมียอยู่, ในวันนี้
กथा	ในกาลไร, เมื่อไร	อปฺรชฺช	ในวันอื่นอีก
กथाจฺจิ	กรหฺจฺจิ ในกาลไหนๆ, บางคราว	อิทานิ	เอตฺรฺหิ ในกาลนี้, เดียวนี้

ลงท้ายธาตุ

๑) ตเว ตฺ ปัจจัย ในนามกิตก์ ใช้ลงท้ายธาตุ

เป็นเครื่องหมาย ปฐมวิภัติ แปลว่า อ.อัน-, อ.การ- เป็นเครื่องหมาย จตุตถวิภัติ แปลว่า เพื่ออัน-, เพื่อการ- ภาตเว เพื่อการทำ ภาตฺ เพื่อการทำ, อ.การทำ

๒) ตฺวน ตฺวาน ปัจจัย (กับทั้งปัจจัยที่เอาทศออกจาก ตฺวา) ในกิริยากิตก์

ใช้ลงท้ายธาตุ เป็นเครื่องหมาย อัพยกิริยา (คือแจกด้วยวิภัติไม่ได้)

ภาตฺวน กตฺวา กตฺวาน ทำแล้ว